

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди

№ БД-1.03

2011 йил “8” 11

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлигининг 2011 йил
17 сентябрдаги 392-сон буйруғи билан
тасдиқланган

ТАЖРИБА-SINOV

Ф А Л С А Ф А
фанидан намунавий
ДАСТУР

(бакалавр йўналиши учун)

ТОШКЕНТ – 2011

Мазкур намунавий дастур Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2011 йил 9 сентябрдаги 3-сон мажлис баёни билан тажрибавий дастур сифатида маъқулланган.

Ушбу дастур “Фалсафа” фанидан бакалаврнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлари мазмунига қўйиладиган талаблар асосида тайёрланган.

Тажрибавий дастурни келгусида тўлдирилган ва бойитилган ҳолда чоп этиш заруратини ҳисобга олиб, фикр-мулоҳазаларингизни қуйидаги манзилга юборишингизни сўраймиз:

Тошкент шаҳар, 2-Чимбой кўчаси 96-уй, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги “Маънавий-ахлоқий тарбия” бошқармаси, тел: 246-10-58, 246-10-54.

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида ишлаб чиқилган.

Тузувчи:

Шермухамедова Н.А. – фалсафа фанлари доктори, профессор (ЎзМУ)

Такризчилар:

Ачилдиев А.С. – фалсафа фанлари доктори, профессор. (ТошИУ)

Раматов Ж – фалсафа фанлари доктори, профессор (ТТЙМИ)

Тўхтаев Х.П – фалсафа фанлари номзоди, доцент (ЎзМУ)

Фаннинг ўқув дастури Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Илмий-услубий кенгаши томонидан тавсия этилган (2011 йил 19 августдаги 1-сон баённома).

КИРИШ

Мустақилликнинг таракқиёт йўли мамлакатимизда фан ривожини учун кенг имкониятлар яратди. Фаннинг барча соҳаларидаги каби фалсафада туб ўзгаришлар содир бўлди. Зеро, энг қадимий ривожланиш тарихига эга бўлган фалсафа ўзида турли даврларнинг ижтимоий-сиёсий қарашларини мужассамлаштириб, воқеа ва ходисаларнинг моҳиятини англашни, нафақат англаш, балки уларга муносабат билдиришни шакллантиради. Модомики шундай экан, бугунги кунда фалсафани янада ривожлантириш, ёш авлодни фалсафий дунёқараш, замонавий фан ютуқларига асосланган фалсафий билимлар билан қуроллантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Бугунги замонда мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кўпроқ кучга эга”¹.

Фалсафий тафаккурнинг ижтимоий-сиёсий асослари ҳар қандай жамият ҳалқининг ижтимоий онгини ўзгартиришга, унинг пировард мақсадларига хизмат қилишга қаратилган.

Бугунги кунда фалсафий тафаккурнинг янгиланиши нафақат умумий маънавий муҳитнинг, балки ҳар бир жамият аъзосининг ижтимоий қиёфаси, руҳий дунёси, мақсад ва эҳтиёжларининг ўзгариши ҳамдир. Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Фалсафа барча фанларнинг отаси. Фалсафани билмайдиган одам - медицина ёки таълим, санъат ёки маданият соҳаси вакили бўладими, бундан қатъий назар – ҳаётнинг, ўз касбининг маъно мазмунини яхши тушунмайди. Мисол учун, тарихни таҳлил қилиш учун ҳар бир воқеа ва жараёнга фалсафий қараш, уларни умумлаштирган ҳолда зарур хулосалар чиқара олиш керак. Шу боис тарихчи бўлиш учун фалсафий тафаккур қобилиятига эга бўлиш даркор”². Шундагина инсон буюк алломалар орзу қилган фозил одамларнинг комил фазилатларини шакллантириш ва такомиллаштиришга муносиб ҳисса қўша олади.

“Фалсафа” фани барча замонларда ва мамлакатларда ҳамма университетлар ва бошқа олий ўқув юртларида ўрганиш учун мажбурий саналган фундаментал фанлардан бири бўлган ва шундай бўлиб қолмоқда.

Мазкур фанни моҳиятини ўрганишимиз жараёнида, унинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашимиз ва фалсафа инсон ўз-ўзини ва ўзини қуршаган дунёни англаб етишида қандай рол ўйнашини тушуна бошлаймиз. Зеро, Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади”³. “Бир сўз билан айтганда, ёшларимизни фалсафий тафаккур билан қуроллантириш” - давр талаби. Нега деганда, бугунги замонда ҳар қандай рақиб ва муҳолиф билан баҳсга киришиш учун унинг қарашлари ва ғояси, фалсафасини кўпроқ билишимиз, керак бўлса, унинг ўзидан ҳам пухтароқ эгаллашимиз лозим”⁴.

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. –Б.113.

² Каримов И.А. Ёшларга ишонч билдириш, уларнинг ташаббус ва салоҳиятини рўёбга чиқариш-бугунги куннинг устувор вазифасидир.//Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари- олий кадрият -Т.: Ўзбекистон, 2006.-Б. 117

³ Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. -Т.: Маънавият, 2008. –Б.83

⁴ Каримов И.А. Ёшларга ишонч билдириш, уларнинг ташаббус ва салоҳиятини рўёбга чиқариш -бугунги куннинг устувор вазифасидир.// Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари - олий кадрият. -Т.: Ўзбекистон, 2006. Б.118

Шу боис фалсафага яхлит муносабатни унда кўтарилган масалаларнинг теранроқ ва тўлиқроқ талқини мазкур дастур мазмунида ифодалашга ҳаракат қилинган.

Мазкур дастурнинг биринчи бўлимида фалсафанинг моҳияти, ривожланишининг асосий босқичлари ва йўналиши ҳақидаги масалаларга эътибор қаратилган. Иккинчи бўлимдан онтология – борлиқ фалсафаси, фалсафада субстанция ва материя муаммоси, ҳаракат ва ривожланиш, макон ва вақт, табиат фалсафаси ва инсон борлиғи муаммолари ўрин олган.

Дастурнинг учинчи бўлими ривожланиш фалсафасига бағишланган бўлиб, унда ўзаро алоқадорлик ва тараққиёт масалалари, фалсафа қонун ва категорияларининг энг умумий жиҳатлари кўрсатилган. Тўртинчи бўлим билиш фалсафаси, ҳиссий, эмпирик, назарий, мантикий ва интуитив билиш даражалари, фалсафада ҳақиқат муаммоси, назария ва амалиётнинг бирлиги, метод ва методология, ахборотлашувнинг фалсафий асослари, тушуниш ва тушунтириш каби масалаларни ўз ичига олган. Бешинчи бўлимда жамият фалсафасининг муҳим муаммолари – тарих фалсафаси, фалсафий антропология, фаолият фалсафаси, ижтимоий прогнозлаштириш ва глобаллашувнинг фалсафий масалалари ёритилади.

Дастурда фалсафий муаммоларга янгича фалсафий тафаккур нуқтаи назаридан ёндашилган, назария ва амалиёт уйғунлигига эътибор қаратилган.

Фанни ўқитишдан мақсад – талабаларни замонавий фан ютуқларига асосланган фалсафий билимлар билан қуроллантириш ҳамда уларда ўз—ўзини англаш ва тўғри фикрлаш кўникма ва малакаларини шакллантиришдан иборат.

Фаннинг вазифалари:

- фалсафий билимлар, қонунлар ва категорияларни ўрганиш орқали ҳаётда ўз ўрнини топиш;
- ўзининг энг олий мақсадини топиш ва унга эришиш йулида мақсадли фаолият олиб бориш;
- жамият ҳаётидаги ижтимоий жараёнларга фалсафий тафаккур нуқтаи назаридан ёндашиш, воқеаларга шахсий, ижодий танқидий баҳо бериш;
- ўз-ўзини маънавий ахлоқий тарбиялаш;
- жамиятни демократлаштириш ва модернизациялаш жараёнида фаол иштирок этиш ҳиссини тарбиялаш.

Фан бўйича билим, малака ва кўникмага қўйиладиган талаблар

“Фалсафа” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

- дунёқараш тавсифидаги билимлар тизимини эгаллаган бўлиши, гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар асосини, давлат сиёсатининг долзарб масалаларини билиши; ижтимоий муаммолар ва жараёнларни мустақил таҳлил қилиш қобилиятига эга бўлиши;
- фалсафа тарихини билиши; миллий ва умуминсоний қадриятлар бўйича ўз нуқтаи назарини баён этиши ҳамда илмий асослай олиши, миллий фалсафани англаган ҳолда Ватан туйғуси шаклланган бўлиши;

- табиат ва жамиятда юз бераётган жараён ва ҳодисалар ҳақида яхлит тасаввурга эга бўлиши, инсоннинг маънавий қиёфаси ҳақида билимларга эга бўлиши, улардан ҳаётда ва касбий фаолиятда замонавий илмий тадқиқотларда фойдалана олиши;

- инсоннинг инсон, жамият, атроф муҳитга бўлган муносабатини тартибга солувчи ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрларни касбий фаолиятда жорий қилиши;

- ахборотни тўплаш, сақлаш, уларга ишлов бериш ва улардан фойдаланиш усулларини эгаллаши; ўзининг касбий фаолиятида асосли мустақил қарорлар қабул қила билиши;

- бакалавриятнинг мос йўналиши бўйича рақобатбардош умумкасбий тайёргарликка эга бўлиши;

- янги билимларни мустақил ўзлаштира олиши, такомиллаштириши ва ўз меҳнатини илмий асосда ташкил қила билиши;

- дунёнинг глобал муаммоларидан хабардор бўлиши, фундаментал глобаллашувни глобаллашувнинг бошқа жиҳатларидан фарқлай олиши, хусусий, миллий, минтақавий муаммоларни ўрганиши, ижтимоий жараёнларни прогнозлаштира олиши,

- соғлом турмуш тарзи ҳақида илмий тасаввурга ва эътиқодга эга бўлиши, ўзини жисмонан такомиллаштириш малакаси ва кўникмаларига эга бўлиши керак.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан кетма – кетлиги

“Фалсафа” фани ўқув режадаги инсон ва жамият ҳаёти ҳамда фаолиятини ўрганувчи - тарих, психология социология, педагогика каби ижтимоий-гуманитар фанлар, шунингдек, табиий жараёнлар диалектикасини ўрганувчи физика, математика, биология, астраномия, кимё каби табиий илмий фанлар билан алоқадор. Умуман фалсафа табиий ва ижтимоий фан билимларини ўзида мужассамлаштирувчи олам ва одам ҳақидаги энг умумий билимлар мажмуи.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни ёш мутахассиснинг дунёни билиш орқали ўз-ўзини англаши, касбий фаолиятига ижодий ёндашиши, меҳнати самараси билан жамият тараққиётига ҳисса қўшаётганлигини англашида намоён бўлади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Фалсафа фанини ўқитиш жараёнида илмийлик, тарихийлик, мантиқийлик, объективлик тамойилларига амал қилинган ҳолда анънавий усуллар, давра суҳбати, кластер, баҳс-мунозара, ақлий хужум, презентация каби замонавий педагогик технология воситаларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

АСОСИЙ ҚИСМ

1-БЎЛИМ. ФАЛСАФАНИНГ МОҲИЯТИ, РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧЛАРИ ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ

Фалсафа: унинг предмети, мазмуни ва жамиятдаги роли

Фалсафа тушунчасининг келиб чиқиши. Фалсафа шаклланишининг асосий босқичлари. Дунёқарашнинг моҳияти. Дунёқарашнинг интеллектуал, эмоционал ва руҳий асослари. Дунёқарашнинг тузилиши: дунёни сезиш, дунёни идрок этиш, дунёни тушуниш. Дунёқарашнинг шаклланишида ижтимоий муҳитнинг роли.

Дунёқарашнинг тарихий шакллари. Миф дастлабки дунёқараш шакли. Диний дунёқараш. Диннинг асосий функциялари. Диннинг психологик, гносеологик, ижтимоий ва сиёсий илдизлари. Динга нисбатан социологик ёндашув. Диний эътиқоднинг тарихий шакллари (фетешизм, анимизм, тотемизм, магия).

Фалсафа дунёқараш шакли. Дунёни фалсафий идрок этишнинг ўзига хос хусусияти. Фалсафанинг предмети ва унинг ўзгарувчан характери. Фалсафий билимнинг тузилиши. Фалсафанинг янги соҳалари. Фалсафанинг асосий масалалари. Фалсафани сиёсийлаштиришнинг оқибатлари. Фалсафада шубҳанинг роли. Фалсафанинг функциялари. Фалсафанинг жамиятдаги роли ёки амалий фалсафа. Фалсафанинг ижодий характери.

Фан дунёқараш шакли. Фалсафа ва фаннинг мутаносиблиги, фарқи. Сциентизм ва антисциентизм. Фан тараққиёти ривожланишининг асосий босқичлари. Ҳозирги даврда фалсафага муносабат.

Қадимги ва ўрта аср фалсафаси

Қадимги Шарқ ва Ғарб фалсафасининг вужудга келиши ва ривожланишининг умумий қонуниятлари. Қадимги Шарқ ва Ғарб фалсафасининг ўзига хослиги, бетакрорлиги, умумий жихатлари ва фарқи. Ҳиндистон фалсафасининг вужудга келиши. Хитой фалсафасининг ўзига хослиги. Қадимги Юнонистон фалсафаси. Қадимги Марказий Осиёда фалсафий қарашлар. Шарқ ва Ғарб фалсафасидаги идеализм. Платоннинг ғоялар дунёси. Аристотель таълимоти. Зардўшт таълимотидаги зиддиятлар ғояси. Қадимги Ғарб ва Шарқ фалсафасининг муаммоларидаги фарқлар.

Ўрта аср Ғарб ва Шарқ фалсафа ривожланишининг умумий белгилари. Ғарб ва Шарқ фалсафасида диннинг ҳукмронлиги. Теоцентризм ғоясининг устуворлиги. Ўрта асрлар Европасида фалсафий тафаккурнинг ривожланиш хусусиятлари. Илк ўрта асрларда фалсафий тафаккур ривожи: аппологетика ва патристика. Авлиё Августин ғоялари. Схоластика. Номинализм ва реализм. Фома Аквинский таълимоти.

Ўрта аср Шарқ фалсафаси. Марказий Осиёда фалсафий фикрлар ривожланишидаги ижтимоий-сиёсий шароит.

Марказий Осиё фалсафасининг ўзига хос хусусиятлари. Фөробий ижоди. Берунийнинг фалсафий қарашлари. Ибн Сино – қомусий аллома. Сўфизм фалсафаси. Ибн Арабий философемаси. Баховуддин Нақшбандийнинг фалсафий қарашлари. Ғарб ва Шарқ тафаккур услубининг ўзига хос хусусиятлари.

Янги ва энг янги давр фалсафаси

Янги давр фалсафасининг ривожланишидаги ижтимоий-сиёсий шароит. Ижтимоий фанларда табиий, ижтимоий, ҳуқуқ назариясининг ишлаб чиқилиши. Янги давр Ғарб ва Шарқ фалсафасидаги асосий муаммолар. Ф.Бэкон ва Т.Гобснинг фалсафий қарашлари. Р.Декарт ва . Б.Спиноза таълимоти. Г.Лейбниц монадалар ҳақида. Ж.Локк бирламчи ва иккиламчи сифатлар ҳақида. XVIII аср Европа фалсафасининг маърифий хусусиятлари. И.Кант. Ф.Шеллинг ва Г.Гегель фалсафаси. XX-XXI аср Ғарб фалсафаси. XX аср ўзбек фалсафаси. Ўзбек фалсафаси ривожланишининг асосий йўналишлари.

2-Бўлим. ОНТОЛОГИЯ – БОРЛИҚ ФАЛСАФАСИ

Борлиқ – фалсафа категорияси

Борлиқ фалсафанинг предмети. Онтология тушунчаси. Борлиқ категорияси. Фалсафа тарихида борлиқ муаммоси. Борлиқ масаласида фалсафа ва фан синтези. Борлиқ тушунчасининг этимологияси. Борлиқ ва йуқлик диалектикаси. Борлиқ шакллари: табиат борлиғи, инсон борлиғи, маънавий борлиқ, ижтимоий борлиқ, виртуал борлиқ. Оламнинг пайдо бўлиши ва эволюцияси. Ер тарихи. Инсоннинг пайдо бўлиши ва эволюцияси. Бирламчи ва иккиламчи табиатнинг ўзаро муштараклиги. Тирик табиат ёки ҳаётнинг пайдо бўлиши. Ҳаётнинг пайдо бўлиши ҳақидаги фалсафий оптимизм. Жонли нарсаларнинг жонсиз нарсаларга боғлиқлиги. Жонли нарсаларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Фалсафада субстанция ва материя муаммоси

Субстанция муаммоси. Субстанция ва субстрат тушунчаси. Фалсафа тарихида субстанцияга монистик, дуалистик, плюралистик ёндашувлар. Материалистик ва идеалистик монизм. Субстанциянинг хусусиятлари: ўз-ўзини белгилаш (ўз-ўзининг сабабчиси ҳисобланади, уни яратиб ва йўқ қилиб бўлмайди); универсаллик (ҳеч нарсага боғлиқ бўлмаган, барқарор, ўзгармас ва мутлақ биринчи негизни ифодалайди); каузаллик (барча ҳодисаларнинг умумий сабабий боғлиқлигини ўз ичига олади); ягоналик (биринчи негизнинг ягоналигини назарда тутди); яхлитлик (моҳият ва мавжудликнинг бирлигини кўрсатади).

Материя шаклларининг турли-туманлиги. Материянинг ташкил топиш даражалари. Геоцентрик ва ногеоцентрик моддий тизимлар. Атрибутларнинг умумий мазмуни. Органик, ноорганик ва ижтимоий тизимлар. Дунёнинг яхлитлиги ва ранг-баранглиги. Дунё бирлигининг фундаментал асослари. Дунёнинг бирлиги ҳақидаги фан далиллари. Релятивистик космология. Оламнинг биринчи релятивистик модели. Кенгаювчи олам гипотезаси. Ҳаракатдаги олам гипотезаси. Дунёнинг чеклилиги ва чексизлиги. Экстенсив ва интенсив чексизлик. Потенциал ва актуал чексизлик. Чеклилиқ ва чексизликнинг зиддияти.

Макон ва вақт

Макон ва вақт борлиқнинг фундаментал шакллари. Фалсафа тарихида макон ва вақт талқини. Макон ва вақтга субстанционал ва реляцион ёндашувлар. Макон ва вақтнинг динамик ва статик концепциялари.

Нисбийлик назарияси. Маконнинг кўп ўлчовлиги. Ижтимоий макон. Ижтимоий вақт. Макон ва вақтнинг ҳаракатдаги материяга боғлиқлиги. Макон ва вақтнинг умумий хоссалари: объективлик, абадийлик, чексизлик ва ички зиддиятлик. Макон – вақт континуумининг тўрт ўлчовлиги. Макон ва вақтнинг метрик ва топологик хоссалари. Макон ва вақтнинг изотроплиги ва бир хиллиги.

Ҳаракат ва ривожланиш

Ҳаракат тушунчаси. Фалсафа тарихида ҳаракатнинг талқини. Ўзгаришларнинг умумий хусусияти. Ҳаракат ва ҳаракатсизликнинг ўзаро нисбати. Ҳаракат типлари. Ҳаракат шакллари. Материя ҳаракатининг геологик шакли. Ҳаракатнинг комплекс шакли. Ҳаракатнинг техник, кибернетик, информацион шакллари. Ҳаракатнинг абадийлиги. Ҳаракат мутлақлиги ва сокинликнинг нисбийлиги. Объектларнинг барқарорлиги ва беқарорлиги диалектикаси. Нарсанинг сифатини сақлаш билан боғлиқ ҳаракат, нарса сифатини ўзгартирувчи ҳаракат.

Табиат фалсафаси

Табиат тушунчаси. Табиат тушунчасининг кенг ва тор маъноси. Фалсафа тарихида табиатга муносабат. Табиат ва жамиятнинг ўзаро алоқадорлиги. XX аср воқелиги: Экологик танглик. Географик муҳит тушунчаси. Географик муҳит параметрлари. Ижтимоий ривожланиш ва географик муҳитнинг ўзаро алоқадорлиги. Географик мактаблар. Табиий қонунлар концепцияси. Географик детерминизм. Ижтимоий детерминизм. Геосиёсат. Ижтимоий экология. Экологик фалокатлар тарихи. Экологиянинг келиб чиқиши. Ижтимоий экология муаммолари. Экологик муаммонинг фалсафий маъноси. Биосфера ва ноосфера уйғунлиги. Янги борлиқнинг шаклланиши. Инсон ва ноосфера. Коэволюция.

Инсон борлиғи

Инсон борлиғининг ўзига хос хусусиятлари. Фалсафа тарихида инсон борлиғига муносабат. Жон ҳақидаги таълимот. Индивидуаллик борлиғи. Онгнинг табиати. Онг ва жоннинг тенглаштирилиши. Онг ҳақидаги тасаввурларнинг ривожланиши. Онгнинг структураси ва функциялари. Ижтимоий жараёнларда онглилик ва онгсизликнинг намоён бўлиши. Онгсизлик табиати. Индивидуал онг борлиғи. Ижтимоий онг борлиғи. Иррационализм онг ҳақида. Онг бош мия функцияси сифатида. Онг фалсафий муаммо сифатида. Онгнинг материалистик концепцияси. Тил ва онг. Ўзликни англаш.

3-БЎЛИМ. РИВОЖЛАНИШ ФАЛСАФАСИ

Ўзаро алоқадорлик ва ривожланиш қонунлари

Фалсафа тарихида ривожланиш ҳақидаги қарашлар эволюцияси. Ривожланиш, ўзгариш ва тараққиёт тушунчалари. Тараққиётнинг турлари. Қонун тушунчаси. Қонунларнинг турлари: воқелик қонунлари, фан қонунлари, базис ва локал қонунлар, фалсафа қонунлари. Фалсафа қонунларининг асосий шакллари. Қарама-қаршилик ва зиддият. Қарама-қаршиликларнинг таснифи. Зиддиятларнинг таснифи. Айният ва тафовут. Зиддиятларнинг турлари. Миқдор ўзгаришлари ва сифат ўзгаришлари диалектикаси. Сифат, миқдор, меъёр, хосса, сакраш категориялари. Сакрашнинг турлари. Инкорни-инкор. Инкорни инкорда ворисийлик.

Фалсафа категориялари

Категория тушунчаси ва уларнинг турлари: фан категориялари. хусусий илмий категориялар, фалсафа категориялари. Фалсафа тарихида категорияларга турли муносабатлар. Априор тушунчаси. Диалектиканинг асосий тушунчалари – нарса, алоқа. Алоқаларнинг таснифи. Алоқалар учун асос. Фалсафа категорияларининг таснифи.

Система, элемент, структура. Системаларнинг ўзига хос хусусиятлари. Айримлик, яккалик, хусусийлик, умумийлик. Бутун ва қисм. Яхлитлик антиномиялари. Яхлитлик типлари.

Мазмун ва шакл. Шакл нарсанинг ғояси. Формализм. Моҳият ва ходиса. Моҳият ва мавжудлик. Моҳият ва ходиса диалектикаси.

Сабаб ва оқибат. Сабаб тушунчаси. Сабаб ва оқибат диалектикаси. Баҳона ва шарт. Синергетика сабабият ҳақида. Зарурият ва тасодиф. Зарурият ва тасодиф диалектикаси. Имконият ва воқелик. Имкониятларнинг турлари.

4-БЎЛИМ. ГНОСЕОЛОГИЯ – БИЛИШ НАЗАРИЯСИ

Билишнинг мазмун ва моҳияти

Билиш назариясининг предмети ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Рационализм. Эмпиризм. Перцепция ва аперцепция. Гносеологиянинг мазмуни ва моҳияти. Оптимизм, скептицизм, агностицизм. Гносеологик релятивизм. Билимнинг асосий турлари. Билимнинг асосий шакллари: кундалик амалий билим, ўйин воситасидаги билим, мифологик билим, бадиий билим, диний билим, фалсафий билим, илмий билим, шахсий билим ижтимоий билим. Билишда субъект ва объектнинг ўзаро алоқаси. Билиш фаолият тури. Билишдаги қарама-қаршиликлар.

Ҳиссий, эмпирик, назарий, мантиқий ва интуитив билиш даражалари

Ҳиссий даражадаги билим ва унинг шакллари: сезги ва идрок, хотира, хаёл ва тасаввур. Эмпирик билим ва унинг шакллари: кузатиш, эксперимент, илмий далиллар. Фикрнинг ҳиссийликдан рационалликка ҳаракати.

Назарий билим ва унинг шакллари: илмий муаммо, муаммо ва масала. Муаммоли вазиятнинг билиш жараёнидаги роли, гипотеза, тамойиллар, категориялар, парадигмалар.

Тафаккур ва унинг моҳияти. Тафаккур ва борлиқнинг бирлиги. Тафаккурнинг асосий шакллари: тушунча, мулоҳоза, хулоса.

Ҳиссий эмпирик ва рационал билиш бирлиги. Билишнинг эмпирик ва назарий даражаларини фарқлаш мезонлари.

Интуиция ва ижод. Фалсафа тарихида интуицияга муносабат. Интуициянинг билишдаги роли.

Фалсафада ҳақиқат муаммоси

Ҳақиқат тушунчаси. Фалсафа тарихида ҳақиқатга муносабат. Ҳақиқатнинг фалсафий асослари. Ҳақиқатнинг асосий шакллари. Обьектив, мутлақ ва нисбий ҳақиқат. Ҳақиқатнинг корреспондент, когерент ва назарий концепцияси. Исботлаш ва рад этиш. Ҳақиқатни англашда эмоция, идеал, ирода, ишонч ва шубҳанинг роли. Верификация тамойили. Ҳақиқат ва янглишиш, ёлғон ва дезинформация (ёлғон ахборот). Ҳақиқатни амалий текширишнинг йўллари. Амалиёт ҳақиқат мезони. Ҳақиқатнинг зиддиятли характери. Ҳақиқатни баҳолаш мезонлари.

Назария ва амалиёт бирлиги

Амалиёт тушунчаси. Амалиёт фалсафаси. Фалсафа тарихида амалиётга турли муносабатлар. Билиш ва амалиётнинг ўзаро нисбати. Амалиётнинг таркибий қисмлари: мақсад, мақсадга мувофиқ фаолият, амалиёт воситалари, амалий ҳаракат объектлари, ҳаракат натижаси. Амалиётнинг ижтимоий характери. Ижтимоий жараёнларда амалиётнинг ўзгарувчан характери. Амалиёт ва фаолиятнинг мутаносиблиги.

Билиш методологияси: асосий тушунчалар

Метод ва методология тушунчаси. Метод ва методика. Методларнинг таснифи: Фан методлари: формал, эмпирик, назарий тадқиқот, изоҳлаш. Фалсафа методлари: диалектика, метафизика, софистика, эклектика, синергетика. Объектив ва субъектив диалектика. Янги метефизика ва эски метафизика. Синергетиканинг асосий тамойиллари: бифуркация, флуктуация, диссипатив тизим, аттрактор. Умумиллий методлар, хусусий илмий методлар, фанлараро тадқиқот методлари. Ижтимоий гуманитар фанлар методларининг ўзига хос хусусиятлари. Ҳозирги замон методологияси: куматоид, кейс стадис, абдукция. Эвристика янги методологик тамойил.

Ахборотлашувнинг фалсафий асослари

Ахборот, ахборотлашган жамият, ахборот технологиялари тушунчаси. Ахборот ва информацион вазият. Информацион вазият элементлари. Ахборот субъекти ва объекти. Информационинг бошқарув жараён билан алоқаси.

Ижтимоий ахборот. Ижтимоий –коммуникатив жараённинг асосий омили. Илмий ахборот. Илмий ахборот янги билим қабул қилиш шакли. Информатика. Информатизация.

Ахборот техникаси. Ахборот технологиялари. Жамиятнинг ахборотлашуви концепцияси. Ижтимоий жараёнлар ахборотлашувининг ўзига хос жиҳатлари. Нанотехнологиялар. Ахборот инқилоби.

Тушуниш ва тушунтириш

Тушуниш ва унинг билиш билан ўзаро нисбати. Фалсафа тарихида тушуниш масаласи. Герменевтик доиранинг моҳияти. Тушунишда маънони англашнинг аҳамияти. Тушунишда символнинг ўрни. Диалог ва семиотика тушуниш воситаси. Мазмунни тушуниш ва интерпретация. Тушуниш тушунмасликни бартараф қилувчи жараён. Онгли тушуниш ва онгсиз тушуниш. Тушуниш имконияти ва имкониятни тушуниш. Билиш ва тушунишда феномен муаммоси. Тушуниш феноменининг кўпқирралиги. Тушуниш рационалликнинг символик элементи.

Тушуниш ва тушунтиришнинг мутаносиблиги. Тушунтириш илмий билимни тушуниш шакли. Тушунтиришда субъект билимининг аҳамияти.

5-БЎЛИМ. ИЖТИМОЙ ФАЛСАФА

Жамиятнинг фалсафий таҳлили

Жамият ҳақидаги асосий парадигмалар. Жамият ҳақидаги фалсафий таълимотлар тарихи. Жамият пайдо бўлишининг илмий асослари.

Жамиятнинг иқтисодий асослари. Ижтимоий ишлаб чиқариш тушунчаси. Моддий ишлаб чиқариш. Ишлаб чиқариш кучлари ва ижтимоий иқтисодий муносабатлар. Мулк ва мулкчилик масаласи.

Жамиятнинг маънавий асослари. Информация ва коммуникация. Индивидуал ижтимоий онг. Ижтимоий онгнинг структураси. Ижтимоий психология. Мафкура – ижтимоий онг элементи.

Жамиятнинг ижтимоий асослари. Ижтимоий жамоа ва гуруҳлар. Этник гуруҳлар. Табақалар ва синфлар. Ижтимоий ва сиёсий институтлар. Худудий гуруҳлар. Ижтимоий макон.

Жамиятнинг сиёсий асослари. Жамиятнинг сиёсий тизими. Парламент республикаси. Президент республикаси. Федерация. Сиёсий тизимдаги партиялар, ташкилотлар, жамоа ташкилотлари. Сиёсат ва сиёсий онг.

Фуқаролик жамияти, сиёсий эркинлик, демократия, фуқаролик уюшмалари, ижтимоий тартиб, фуқаролик жамиятида барқарорлик.

Жамият ҳаётига цивилизация таъсири. Цивилизация тушунчаси. Цивилизацияга турли ёндашувлар. Цивилизация типлари: европа ва шарқ цивилизацияси, либерал ва анъанавий цивилизация.

Маданият, унинг тузилиши ва функциялари. Маданиятлардаги умумийлик. Маданиятнинг субъекти. Маданий фаолият. Маданий коммуникация.

Тарих фалсафаси

Тарих фалсафасининг предмети. Тарих фалсафасига оид қарашлар эволюцияси. Тарих фалсафасининг тузилиши: тарих фалсафаси онтологияси, гносеологияси, тарих фалсафаси тарихи. Тарих фалсафаси функциялари: дунёқарашга доир функцияси, назарий функцияси, прогностик функцияси. Тарих фалсафасининг ҳозирги концепциялари. Тарих фалсафасининг гносеологик йўналиши. Онтологик ва аксиологик концепциялар. Тарихий жараён мазмуни ва унинг йўналиши. Тарихга формацион ва цивилизацион ёндашувлар. Тарих фалсафасида тарихий тараққиёт ғояси. Тарихий тараққиёт мезонлари. Тарихий жараёнда зарурият ва эркинлик. Тарихий зарурият. Зарурият ва эркинлик диалектикаси. Тарихда шахснинг роли.

Фалсафий антропология (Инсон ҳақидаги таълимот)

Инсон фалсафий муаммо сифатида. Фалсафа тарихида инсоннинг келиб чиқиши ҳақидаги таълимотлар. Инсонни фалсафий тушунишнинг ўзига хос хусусияти. Инсоннинг кўп ўлчовлиги. Шарқ фалсафасида инсон муаммоси. Инсон масаласида Ғарб анъанаси. Фалсафий антропологиянинг пайдо бўлиши ва ривожланиши, предмети ва вазифалари. Инсоннинг биоижтимоий моҳияти. Инсонни тушунишда дуализм ва монизм. Инсонга интровертив ва экстрровертив ёндашувлар. Инсонга оид социоцентрик концепциялар. Инсон масаласига теоцентрик ёндашувлар. Инсонга нисбатан биологизаторлик ва социологизаторлик концепциялари. Ҳаётнинг мазмуни ва унда инсоннинг вазифаси. Ҳаётда инсоннинг вазифаси ва унинг моҳияти. Ҳаётни тарқ этиш босқичлари: ижтимоий, руҳий, биологик ўлим, миянинг ўлими. Инсонни фалсафий нуқтаи назардан ўрганишнинг зарурати.

Аксиология-қадриятлар фалсафаси

Қадрият тушунчаси ва унинг умумий тавсифи. Қадриятларнинг табиати ва моҳиятини тушунишга нисбатан ёндашувлар: натуралистик психологизм, персоналистик оптимизм, аксиологик трансцендентализм, маданий тарихий релятивизм, қадриятларнинг социологик концепцияси. Қадрият категориясининг мазмуни: қадриятнинг ижтимоий моҳияти. Қадриятнинг функционал аҳамияти. Қадриятнинг шахсга доир мазмуни. Қадриятлар ва баҳолар. Баҳолашнинг моҳияти. Баҳолаш структураси. Баҳолаш предмети. Баҳолаш субъекти. Баҳолаш асоси. Эҳтиёжлар ва қадриятлар. Қадриятларнинг турлари: моддий қадриятлар, маънавий қадриятлар, ижтимоий сиёсий қадриятлар, индивидуал ёки шахсга доир қадриятлар. Жамият ва инсон ҳаётида қадриятларнинг роли. Олий қадриятлар. Соғлиқ ва эркинлик қадрият сифатида. Билим қадрият сифатида. Шахснинг қадриятларга муносабати. Қадриятлар иерархияси.

Фаолият фалсафаси (праксеология)

Фаолият тушунчаси. Фаолиятнинг социологик жиҳатлари. Психологияда фаолиятга муносабат. Фаолиятнинг тузилиши: эҳтиёжлар, мотивлар, мақсадлар, воситалар. Фаолият атрибутлари: моддийлик ва субъектлик. Фаолиятни моддийлаштириш ва моддийлаштиришдан чиқариш. Фаолиятда онглик ва мақсадга мувофиқлик. Фаолиятнинг унумлилиги. Моддий ва маънавий фаолият. Инсон фаолиятининг рамзий жиҳати. Мулоқот фаолият сифатида. Инсоннинг шаклланиши ва ривожланишида фаолиятнинг роли. Интериоризация тушунчаси. Интериоризация механизми. Интериоризация назариясининг танқиди. Бегоналашув. Меҳнат ва ўйин фаолият бирлиги сифатида. Ўйин моделининг шартлилиги ва реаллиги. Ўйиннинг маъноси. Ижод ва ижод натижаларининг янгилиги. Ижодий ва ноижодий фаолият. Ижодкор шахс. Ижод меҳнат ва ўйин сифатида. Инсон фаолиятини тартибга солишнинг аҳамияти. Фаолиятни тартибга солиш механизмлари.

Ижтимоий прогнозлаштириш муаммоси

Ижтимоий башорат тушунчаси: унинг типлари, методлари. Башоратнинг турлари: кундалик башорат, илмий башорат, ижтимоий башорат қилиш, интуитив башорат. Ижтимоий башоратнинг субъектив ва объектив асоси. Прогнозлаштиришнинг методлари: экстрополяция методи, тарихий аналогия, моделлаштириш методи, экспертиза усулида баҳолаш, келажакни прогнозлаштириш. Норматив прогноз, аналитик прогноз, прогноз огоҳлантириш. Прогнозлаштиришнинг ижтимоий жараёнларга таъсири. Келажакни прогнозлаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари.

Глобаллашувнинг фалсафий муаммолари

Глобаллашув – янги фалсафий мавзу. Глобаллашув ходисаси. Глобалистика. Глобал жараёнларнинг куртаклари. Фундаментал глобаллашув. Глобал муаммоларнинг кўпжиҳатлилиги. Глобал муаммолар – глобаллашувнинг оқибати сифатида. Ижтимоий ривожланишнинг жадаллашувида глобал тенденцияларни англашнинг аҳамияти. Технооптимизм. Технопессимизм. Экопессимизм. Глобал муаммоларни ҳал қилишда фалсафанинг роли. Глобал муаммоларнинг моҳияти. Муаммоларнинг турли даражалари: хусусий, миллий, маҳаллий, минтақавий муаммолар. Глобаллик мезонлари. Ҳозирги даврнинг асосий глобал муаммолари: демографик тизим, таълим муаммоси, соғлиқни сақлаш муаммоси, озиқ овқат муаммоси, иқтисодий ривожланишнинг нотекислиги, энергетика ва хом ашё ресурслари, уруш ва тинчлик муаммоси. Глобал онгни шакллантириш зарурати. Глобал муаммоларни ҳал қилишда халқаро кучлар бирлашувининг аҳамияти. Глобал муаммоларни ҳал қилишда хусусий ва умумий манфаатлар.

Семинар машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларини ташкил этиш бўйича профессор-ўқитувчилар томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича билим ва кўникмаларини амалий машғулот жараёнида янада бойитадилар. Шунингдек, дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустаҳкамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, мавзулар бўйича кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Семинар машғулотларида талабалар фалсафа фанининг назарий асосларини ўрганиб, унинг амалий ҳаёт билан боғлиқлигини таҳлил қиладилар.

Семинар машғулотларнинг тавсия этиладиган тахминий мавзулари:

Фалсафа: унинг предмети, мазмуни ва жамиятдаги роли. Қадимги ва ўрта аср фалсафаси. Янги ва энг янги давр фалсафаси. Онтологик категорияларнинг фалсафий таҳлили. Табиат фалсафаси. Инсон борлиғи. Ўзаро алоқадорлик ва ривожланиш қонунлари. Фалсафа категориялари. Билишнинг мазмун ва моҳияти. Ҳиссий, эмпирик, назарий, мантиқий ва интуитив билиш даражалари. Фалсафада ҳақиқат муаммоси. Назария ва амалиёт бирлиги. Билиш методологияси: асосий тушунчалар. Ахборотлашувнинг фалсафий асослари. Тушуниш ва тушунтириш. Жамиятнинг фалсафий таҳлили. Тарих фалсафаси. Фалсафий антропология (Инсон ҳақидаги таълим). Аксиология – қадриятлар фалсафаси. Фаолият фалсафаси (праксеология). Ижтимоий прогнозлаштириш муаммоси. Глобаллашувнинг фалсафий муаммолари.

Мустақил ишларни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил таълимнинг турли хил шакллари мавжуд бўлиб, бунда асосий эътибор талабанинг берилган мавзулар (амалий масалалар, топшириқлар ва кейс-стадилар)ни мустақил равишда, яъни аудиториядан ташқарида бажариши, ўқиб ўрганиши ва шу йўналиш бўйича билим ва кўникмаларини чуқурлаштиришига қаратилади. Талаба мустақил ишни тайёрлашда муайян фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ёки ўқув қўлланмалар бўйича фанлар боблари ва мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- мустақил ишлар, кейс-стадилар билан ишлаш;
- махсус ёки илмий адабиётлар (монографиялар, мақолалар) бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- фанга оид статистик маълумотларни ўрганиш, уларни таҳлил қилиш;
- талабанинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ёки мавзуларни чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш усулидан фойдаланиладиган ўқув машғулотлари;

“Фалсафий (дистанцион) таълим” шаклидан талабанинг мустақил ишларини реферат, семинар, маъруза тайёрлаш, Президент асарларини конспектлаштириш ва бошқа шаклларда ташкил этилиши тавсия этилади. Мустақил иш мавзуларини белгилашда маъруза ва семинар машғулотлари мавзуларини тўлдиришга ҳаракат қилиниши лозим.

Тавсия этилаётган мустақил ишларнинг тахминий мавзулари:

1. Фалсафий дунёқарашнинг ўз-ўзини англашдаги роли.
2. Фалсафа ва фан мутаносиблиги.
3. Сциентизм ва антисциентизм.
4. Билиш инсон маънавий камолоти омили.
5. Тарих фалсафаси ва фалсафа тарихи.
6. Инсон олий қадрият.
7. Глобаллашув шароитида антропологик инқирознинг олдини олишнинг зарурияти.
8. Илмий ва ижтимоий прогнозлаштиришнинг ўзаро алоқадорлиги.
9. Онтологик ва муносабатдош категорияларнинг уйғунлиги.
10. Миллий ва умуминсоний қадриятлар.

Дастурнинг информацион-услубий таъминоти

Фалсафа фанини ўқитишда замонавий (хусусан интерфаол) методлар, ахборот коммуникация (медиатаълим, амалий дастур пакетлари, презентацион, электрон-дидактик) технологияларининг қўлланиши назарда тутилади. Фалсафа фани курсида электрон дарслик, мавзуга оид теледисклар ва бошқа кўргазмаларни қуроллардан фойдаланилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Рахбарий адабиётлар:

1. Каримов И.А. Асарлар тўплами. 1-18 жилдлар.- Т.: Ўзбекистон, 1996-2010.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шаротида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009.
4. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т.: Ўзбекистон, 2010. -78 б.
5. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг кўшма мажлисидаги маъруза. 12 ноябрь. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
6. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. -370 б.

Дарслик ва ўқув қўлланмалар:

1. Назаров Қ. Аксиология – қадриятлар фалсафаси. –Т.: ЎФМЖ, 2004.
2. Назаров Қ.Н. Билиш фалсафаси. – Т.: Университет, 2005.
3. Назаров Қ. Ғоялар фалсафаси . – Т.: Академия, 2011.
4. Соифназаров И. Курс лекций по философии. – Т.: 2004.
5. Тўйчиев Б.Т. Социальная философия. Альбом схема –Т.: 2009.
6. Фалсафа асослари. Назаров Қ тахрири остида. –Т.: Шарқ, 2005.
7. Falsafa. Mamashokirov S. Tahriri ostida. -Т.: Sharq, 2005.
8. Falsafa. Axmedova M. taхriри остида.-Т.: УФМЖ, 2006.
9. Хайитов Ш., Хайитова К., Зияутдинова Х. Фалсафа асослари. Альбом схема. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2009.
10. Шермухамедова Н. Фалсафа ва фан методологияси.-Т.: Университет, 2005.
11. Shermuxamedova N. Falsafa va fan metodologiyasi – Т.: Axborot texnologiyalari, 2008.
12. Шермухамедова Н.А. Гносеология – билиш фалсафаси. -Т.:“Ношир”, 2011.
13. Эмирова Е., Стрельцова А. Введение в философию. – Т.: Университет, 2008

Қўшимча адабиётлар:

1. Аристотель. Сочинения В 4-х томах. -М.: 1975. ч.1.
2. Жаҳон фалсафаси тарихидан лавҳалар. Назаров Қ. тахрири остида. – Т.: Шарқ, 2004.
3. Ғарб фалсафаси. Назаров Қ. тахрири остида. – Т.: Шарқ, 2005.

4. Фалсафа энциклопедик луғат. Назаров Қ.таҳрири остида. –Т.: Шарқ, 2011.
5. Жўраев Н. Тарих фалсафасининг назарий асослари. – Т.: Маънавият, 2008.
6. Каримов Б.Р. Диалектика объективного и субъективного в методе восхождения от абстрактного к конкретному. -Т.: 1998.
7. Шпенглер О. Закат Европы. Ростов на-Дону. 1998.
8. Асмус В. Античная философия. -М.: 1999.
9. Классическая наука Средней Азии и современная мировая цивилизация под редакцией Файзуллаева О. - Т.: Шарқ, 2000.
10. Новейший философский энциклопедический словарь. -М.: 2001.
11. Гуревич П.С. Основы философии – М.: 2002.
12. Хотамий С.М. Ислом тафаккури тарихидан. – Т.: “Минхож”, 2003.
13. Очилдиев А. Миллий ғоя ва миллатлараро муносабатлар. – Т.: Ўзбекистон, 2004.
14. Плутарх. Сайланма. З.Аълам ва Урфон Отажон таржимаси. – Т.: Янги аср авлоди, 2006.
15. Chogiev A. Inson falsafasi. –Toshkent.: O’FMJ, 2006.
16. Ёқубова М. Жамият ахборотлашувнинг фалсафий асослари. Фалс.фан. номз. Дисс. –Т.: Университет, 2007.
17. Мадаева Ш. Миллий менталитет ва демократик тафаккур. –Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2007.
18. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий ҳуқуқий асослари. – Т.: Ўзбекистон, 2007.
19. Цицерон. Нотиқлик санъати ҳақида икки рисола. Таржимон Урфон Отажон. –Т.: Янги аср авлоди, 2007.
20. Ҳақиқат манзаралари. С.Жўраева таржимаси.– Т.: Янги аср авлоди, 2007.
21. Қурбонова Л. Ижодий тафаккурнинг фалсафий методологик таҳлили. Фалс.фан. номз. Дисс. –Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ, 2007.
22. Ёқубова М. Ахборот технологияларининг фалсафий асослари. –Т.: Университет, 2008.
23. Отамуродав С. Глобаллашув ва миллат. – Т.: Янги аср авлоди. 2008.
24. Юнусов А. Ҳуқуқ маънавияти. – Т.: Адолат, 2008.
25. Мамашокиров С., Усманов Э. Барқарор тараққиётнинг экологик ҳавфсизлик масалалари. –Т.: Фан, 2009.
26. Очилова Б. Миллий-маънавий юксалишда мерос, кадриятлар ва ворисийлик. –Т.: Истиқлол, 2009.
27. Қурбонова Л. Борлиқ фалсафаси. –Андижон: АДУ, 2009
28. Қурбонова Л. Инсон фалсафаси. –Андижон: АДУ, 2009
29. Қаҳҳорова Ш. Глобал маънавият – глобаллашувнинг ғоявий асоси. – Т.:Тафаккур, 2009.
30. Аллаярова С.Н. Фалсафий герменевтиканинг методологик жиҳатлари. Фалс.фан. номз. Дисс. –Т.: Университет, 2010.
31. Бозаров Д. Синергетик парадигма. –Т.: Тафаккур, 2010.

32. Ёкубова М. Фан ахборотлашувининг жамият ривожигаги ўрни- Т.:”Стар - Полиграф”, 2010.
33. Аллаярова С. Бадиий ижод герменевтикаси – Т.:Университет, 2011.

Электрон таълим ресурслари:

1. www.philosophy.ru.
2. <http://www.intencia.ru>.
3. <http://www.anthropology.ru>
4. <http://www.ido.rudn.ru>.
5. <http://www.filosofia.ru>.
6. <http://www.falsafa.dc.uz>.
7. <http://www.phenomen.ru>.
8. <http://www.lib.ru/FILOSOF>.
9. <http://www.filam.ru/sait.phg>.
10. [www. Ziyo net.uz](http://www.Ziyo.net.uz)